

Педагогикалык изилдөөлөрдөгү таанып- билүү маселелери

(Тиркеме – 6. Презентация)

Педагогикадык изилдөөнүн негизги маселелеринин бири - окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү болуп эсептелет. Ал эми бул процессти ийгиликтүү ишке ашыруу окутуучу-изилдөөчүнүн таанып-билүү боюнча билимдеринин сапатына жана анын далилдүү берген сунуш-көргөзмөсүнө көз каранды болот.

Таанып-билүү – бул объективдүү чындыктын (предметтин же кубулуштун) адамдын аң-сезиминдеги туура чагылышы жана алар жөнүндөгү жаңы билимдердин пайда болушу. Таанып-билүү - бул «адамдын практикалык жана акыл аракеттеринин натыйжасы. Демек, таанып-билүү процессти жөнүндө сөз болгондо сөзсүз адамдын ишмердүүлүгү жана анын натыйжасы, башкача айтканда тигил же бул предметти же кубулушту адамдын туура түшүнүүсү, аны практикада колдоно билүүсү жөнүндө болуусу керек. Ошондуктаи таанып-билүүнү көпчүлүк учурда адамдардын алган билимдери кенен тажрыйбаларынын жыйындысы катары карашат.

Таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жаратылышын түшүнүүгө үч илимий мамиле жасалган:

1. **Праксиологиялык (практикалык) мамиле.** Мында марксизм менен прагматизмдин айырмасы каралат. Эгер марксизмде таанып- билүү чындыкты алдыга озуп чагылдыруу, практиканын негизги моменттери катары каралса, прагматизмде таанып-билүү бардык шек саноону жоюп, субъекттин өзүнө ишенүүсүн психологиялык жактан бекемдеп, практикалык иш аракеттерин эффективдүү аткарууну камсыз кылат. Албетте муну бир жактуу карап, тигил же бул багытка өзгөчө маани берүү туура эмес. Алгач максатка жараша жасалуучу иш аракеттин моделин түзүп алып, анын оң жана терс таасирлерин таразалап, оош-кыйышын байкап, жыйынтыгын салыштырып, андан кийин ишенимдүү аракет жасоо пайдага алып келиши мүмкүн. Таанып-билүүнүн жаратылышы деле «жети өлчөп, бир кесүүдөн» көз каранды.

2. **Семантикалык (сөздүн маанисине көңүл бөлүү) мамиле.** Таанып-билүү процессинде пайдалануучу сөздөрдүн, сөз айкалыштардын түпкү маани-маңызына жараша мамиле жасоо. Мында феноменологияга жана герменевтикага өзгөчө көңүл бөлүнүүгө тийиш. Феноменология (гр.) – адамдын аң-сезиминин өнүгүү жолдору жөнүндөгү окуу. Ал адамдын жан дүйнөсүнүн өз алдынча, өзү менен өзүнүн өнүгүүсү катары каралат. Мында негизги орун билим менен тажрыйбага таандык. Феномен (гр.) - кубулуш түшүнүгү менен

бирдей мааниде. Бирок ал көпчүлүк учурда өзгөчө, башкаларга окшобогон, башкалардан таптакыр айырмаланган кубулуштарга же адамдарга карата айтылат. «Ал өзүнчө эле феномен», - деп коюшат. Демек ал сейрек кездешүүчү, өзгөчөлөнгөн, көпчүлүккө окшобогон, айырмаланган сапаты бар киши. Ошондой эле сапаттагы кубулуш. Герменевтика (гр.) (талдоо искусствосу) - көп мааниге ээ болгон же тактоого татаал болгон тексттерди талдоонун жолдору же талдоо салттары. Бул айрыкча байыркы тарыхый окуяларды, эрежелерди камтыган тексттерге тиешелүү. Биздин практикада мындай тексттерге макал-лакаптарды, айрым учкул сөздөрдү, санжыра материалдарын кошууга болот.

Мындай ыкмаларды өздөштүрүү жана аларды изилдөө ишине колдонуу иштин натыйжасын жогорулатууга түздөн түз таасир береринде шек жок.

3. Аналитикалык мамиле. Бул грек сөзүнөн алынган анализ термини менен байланышта каралат. Анализ бизче бөлүктөргө ажыратуу дегенди түшүндүрөт. Таанып-билүүдө анализ бир бүтүндү ойдо же практикада майда бөлүктөргө ажыратуу жөнүндөгү илимий изилдөөнүн методу болуп эсептелет. Ал синтез менен биргеликте таанып-билүүнүн негизги элементти катары кызмат кылат. Биздин күндөлүк ишибизде анализ терминин талдоо деп которуп пайдаланып жүрөбүз. Биздин оюбузча бул терминди «анализ» деп эле колдонуу туура болсо керек. Анткени, биринчиден анализ грек сөзү, экинчиден ал унгу сөз катары көптөгөн сөз айкалыштарында колдонулат. Мисалы «аналитикалык геометрия», «аналитикалык мамиле», «аналитикалык тараза», «аналитикалык ой жүгүртүү», «химиялык анализ», «математикалык анализ» ж.б, Ошентип, таанып-билүүнүн жаратылышын түшүнүүгө аналитикалык мамиле жасоо изилдөөчүнүн методологиялык деңгээлин жогорулатат жана аны ийгиликтүү жүргүзүүгө илимий шарт түзөт.

Таанып-билүүнүн структурасы сезип туюучу (эмпирикалык) жана рационалдуу деңгээлдерден турат. Таанып-билүүнүн сезип туюучу деңгээлинин негизги формасы - сезүү, кабыл алуу жана элестетүү. Ал субъектинин объект менен түздөн түз байланышынын жыйынтыгында пайда болот. Мисалы, педагогикалык процесстин абалын аныктоо үчүн изилдөөчү жеке окуучу же окуучулардын тобу менен, айрым мугалим же мугалимдер коллективи менен, айрым ата-эне же ата-энелердин тобу менен түздөн түз байланышат. Окуучулар менен аңгемелешет, класска сабак берет, айрым окуу предметине болгон кызыгуусун сурап билет, окууга болгон жөндөмүн байкайт жана анын айрым окуу аракетин аткаруунун сапатын көзөмөлдөйт, текшерет. Бирок, изилдөөчү өзүнүн тандап алган темасы боюнча коюлган максатты так моделдештире албаса, ага жараша конкреттүү милдеттерди ички удаалаштыкта коё албаса педагогикалык процесстин өзгөчөлүктөрүн, андагы жакшы жана начар жактарды жетиштүү деңгээлде сезип туя албайт. Педагогикалык процесстин айрым фактылары өз өзүнчө кабыл алынып, алардын жалпылыгы жана окшоштуктары, айырмалануучу белгилери көмүскөдө калып калат. Аларды

кабыл алынган элестер бири-бири менен байланышы жоктой сезилип, жалпылоо жүргүзүлбөй калат. Мындай иштерден эч качан пайдалуу жыйынтык алынбайт. Жыйынтыктап айтканда ар бир педагогикалык кубулушту изилдөөдө анын кандай жактарын байкоо керектигим, байкоодон алынган жыйынтыктарды иштетүүнүн ыкмалары, жыйынтыктардын элементтерин ар кандай белгилери боюнча системалаштыруунун жолдорун алдын ала аныктап алган оң. Мисалы, окуучулар физика боюнча билимдердин системасынын кайсы элементтерин жакшы өздөштүрүшкөн, ал эми кайсы элементтерин начар өздөштүрүшкөнүн билүү үчүн, аларга түшүнүктүү болгон суроолорду берүү керек. Коюлган суроолордун жооптору толук болсун үчүн жана аларды талдоого жеңил болсун үчүн жазуу жүзүндөгү жооп берүүчү тапшырмалар сунуш кылынат. Мында окуучулардын өз оюн жазуу жүзүндө түшүндүрүп берүү ыкмаларынын калыптанышы да өзгөчө мааниге ээ. Кай бирде окуучулардын оозеки жооптору диктофонго жазылып алынат да, талдоо өз алдынча жүргүзүлөт. Мында негизги максат окуу процессинде байкалган жетишкендиктердик жана кемчиликтердин маңызын туура аныктоо, анын себептерин билүү, ошону менен катар жетишкендиктерди өркүндөтүүнүн жана кемчиликтерди жоюунун жолдорун табуу болуп эсептелет. Албетте бул иштердин көпчүлүгү таанып-билүүнүн экинчи рационалдуу деңгээлинде аткарылат.

Таанып-билүүнүн рационалдуу деңгээли адамдын аң-сезиминде түзүлгөн элестерди ойдо талдоо, ойду корутундулоо жана түшүнүү аркылуу ишке ашырылат. Кай бир учурда ой жүгүртүүнүн бул элементтери түшүнүк - ой толгоо - ой корутундулоо сыяктуу тизмекте берилип жүрөт. Мында «түшүнүк» термини түшүнүүнүн алгачкы деңгээлин эске салат. Мындагы «түшүнүк» адамдын аң-сезиминдеги элестетүүнүн бир аз тереңдетилген мааниси. Адам кайсы бир предмет же кубулуш жөнүндө жалпы элеси бар кубулушту элестетет. Анын жалпы белгилерин билет. Бирок алардын ичиндеги маңыздуу жана маңыздуу эмес белгилерди бири-биринен так ажырата албайт. Ал үчүн ой толгоо амалы аткарылууга тийиш. Бул учурда предмет майда өз алдынча бөлүктөргө бөлүнүп, анын ар бири өз өзүнчө талданат. Аларды белгилери салыштырылат. Негизги белгилер экинчи даражадагы белгилерден бөлүнүп алынып ой корутунду чыгарылат.

Таанып-билүүнүн рационалдуу деңгээли таанып-билүүнүн теориялык формасы катары каралат. Илимий таанып-билүүнүн теориялык деңгээлдери рационалдуу моменттер - түшүнүк, закон, теориялар жана ой жүгүртүүнүн башка формалары, ошондой эле «ой жүгүртүү амалдары» аркылуу мүнөздөлөт. Жандуу баамдоо, сезип туюнун элементтери бул жерде таанып билүүгө орчундуу негиз болуп берет. Тажрыйбадан алынган адамдын аң-сезиминде рационалдуу иштетүүдөн өтүп, кубулуштун жана процесстердин ички туруктуу касиеттери талданып, абстракцияланат. Абстракцияланган үлгүлөр аркылуу жүргүзүлгөн жаш аракеттер, андан алынган жыйынтыктар таанып-билүүчүн

теориялык деңгээлин мүнөздөйт. Бул жерде көбүнчө педагогикалык процесстердин идеалдык моделдери колдонулат. Бирок моделдештирүүнүн татаалдыгын эске албастан, айрым изденүүчүлөр жөнөкөй схемаларды, таблицаларды модель катары карап жүрүшкөнү таанып-билүүнүн илимий мазмунун өтө жөнөкөйлөтүп жибергенин көргөзөт.

Таанып-билүүнүн жогорку илимий теориялык стадиясында жандуу баамдоодон айырмаланып, бардык процесстер ой жүгүртүүнүн деңгээлинде жүрөт. Ойлонуу – бул бизди курчап турган реалдуу чындыктын адамдын аң-сезиминдеги жалпыланган чагылышы. Ал чагылуунун алгачкы механизми сезип-туюдан, кабыл алуудан жана элестетүүдөн башталат. Педагогикалык процесс өзүнүн ар кыл формасында педагог-изилдөөчүнүн сезүү органдарына таасир этет. Алар окуучулардын заманбап талапка жооп берген жакшы тарбиясы же алардын кай бирлеринин жүрүмтурумундагы кемчиликтери; ата-энелер менен мектеп мугалимдеринин биргелешкен үлгүлүү аракеттери же алардын иш аракетииндеги пикир келишпестиктер; педагогикалык коллективдеги нормага туура келген психологиялык жагдай же алардын арасындагы тескери таасир берүүчү конфликттер; кайсы бир предмет боюнча окуучулардын билимдеринин жогорку сапаты же окуучулардын билим деңгээлинин төмөн болушу; окуучулардын билим алуудагы активдүүлүгү же аны уюштурууда кетирилген кемчиликтер; окутуу процессин өркүндөтүү боюнча жаңычыл мугалимдердин чыгармачыл иштери же мектепте түзүлгөн шарттарды туура колдоно билбегендиктин кесепети; таалим-тарбия процессин ийгиликтүү ишке ашырууга негиз болуучу ченемдик документтердин өз убагында сапаттуу иштелгендиги же алардын аткарылышындагы кемчиликтер ж.б. Бул окуялар күндөлүк турмушта көп эле кездешип жүргөнү менен, алар бардык эле педагогдорго өзгөчө таасир бербейт. Демек аны сезимтал, илимий даярдыгы бар гана изденүүчү сезип, кабыл алат. Ал изденүүчүнүн аң-сезиминде ошол процесстин жалпы элеси тартылып, анын жетишкен жактарын өркүндөтүү, ал эми жетишпеген жактарынын пайда болуу себептерин аныктоо, ошондой эле аларды болтурбоонун жолдорун табуу проблемасы иликтөөгө алынат. Изилдөөчүнүн аң-сезиминде изилдөнүүчү объекттин толук турпаты элестетилбесе, конкреттүү милдеттерди аныктоо кыйын болот. Аларсыз изилдөөнүн илимий божомолун болжолдоп түзүү да мүмкүн эмес. Демек, мындай учурда изилдөө жүргүзүүнүн логикасын табуу, ишти аткарууну пландоо, тийиштүү изилдөө методдорун жана каражаттарын тандоо кыйынчылыкты жаратат. Албетте бул жерде изилдөөчүнүн илимий жетекчисинин компетенттүүлүгү өзгөчө мааниге ээ. Бул көрсөтмөлөр айрым изденүүчүгө эле эмес, анын илимий жетекчисине да тийиштүү деген ойдобуз.

Эми таанып-билүүнүн теориялык деңгээли болгон ой толгоо, ойду корутундулоо жана түшүнүү категорияларынын мазмунуна токтололу.

Ой толгоо – табияттын, коомдун жана адамдын ой жүгүртүүсүнүн

предметтери, кубулуштары, процесстери, алардын касиеттери жана өз ара байланыштарынын адамдын аң-сезиминдеги чагылышы. Мындай чагылуу ой жүгүртүүнүн компоненттери болгон анализ, салыштыруу, синтез, жалпылоо жана башка логикалык амалдар аркылуу ишке ашырылат. Ойдо талдоонун предмети катары жалпы педагогикалык кубулуштар, билим жана тарбия берүү чөйрөсү, таалим-тарбиянын субъектилери (окуучу, студент, мугалим, окуу жайы, ата-эне, коомчулук жана анын элементтери, табият жана анын элементтери ж.б.), маалыматтык-технологиялык каражаттар, абстракцияланган инсандын касиеттерин сүрөттөгөн моделдер, ар кандай окуу жайларында таалим-тарбия берүүнүн максаты менен милдеттери, мазмуну, методдору менен каражаттары, уюштуруу формалары менен шарттары, күтүлгөн натыйжанын модели жана аларды текшерип баалоонун критерийлери жана башкалар болушу мүмкүк. Ойдо талдоо жүргүзүүнүн натыйжалуу болушу талдануучу объектинин маңыздуу белгилерин аныктап алууга жараша болот. Мисалы, сабакты өркүндөтүү боюнча жүргүзүлүүчү изилдөөдө негизги белги катары сабактын типтери, сабактын дидактикалык максаты, сабакта окулуучу окуу материалынын мазмуну жана дидактикалык өзгөчөлүтү, окуучулардын окуу ишине жасаган мамилеси, алардын таанып-билүү активдүүлүктөрү, кайсы бир предметти окуу учурунда ээ болуучу жалпы жана предметтик компетенттүүлүктөр, окуучулардын өз ара кызматташуусу, мугалим менен окуучулардын биргелешкен аракеттеринин мүнөзү жана башкалар. Ойдо талдоо процессинин түпкү максаты туура корутунду чыгаруу болуп эсептелет.

Ой корутундулоо – мурда белгилүү болгон билимдердин негизинде жаңы билимдердин пайда болуусун камсыз кылуучу ой жүгүртүүнүн формасы. Ой жүгүртүүнүн классикалык мисалы катары төмөнкүнү атасак болот: «Бардык суюктуктар серпилгичтүү болушат. Суу - бул суюктук. Демек, суу да серпилгичтүү».

Ой корутунду жасоонун да өзүнчө зрежелери жана компоненттери бар. Мисалы, «Бардык суюктуктар серпилгичтүү болушат» деген айтылыш корутунду чыгаруунун аргументи же негизи деп аталат. «Суу - бул суюктук» деген тастыктоочу билим. Ал эми «Суу да серпилгичтүү болот» деген аныктагыч ойдун корутундусу. Ал жыйынтыктоочу билим же натыйжа деп аталат. Ой корутунду негизинен эки түргө бөлүнөт. Ойдун жөнөкөйдөн татаалга, конкреттүүлүктөн жалпыга өтүүсү (индукция), же болбосо ойдун жалпыдан айрым элементке өтүүсү (дедукция). Мында диалектикалык логика менен формалдуу логиканын закондору менен принциптери ар дайым аткарылууга тийиш.

Педагогикалык изилдөөлөрдөн алынуучу ой корутундулар, законченем мүнөзүндө болушу мүмкүн. Анын талабына жооп берүү үчүн изилдөөчүлөр педагогикалык процесстердин законченемдерин ачык түшүнүп, алардын кайсы багытын жакшыртууга сунуштарды иштеп чыгуунун колго алуулары зарыл.

Мисалы, дидактикалык процесстин законченемдери төмөнкүчө формулаланат.

- Окутуу процесси коомдун жана ар бир окуучунун талабы менен шартталат, ошого жараша окутуу процессинин максаты менен милдеттери аныкталат.

- * Окутуу процесси билим берүү менен билим алуу, тарбиялануу жана өнүгүү процесстери менен тыгыз байланышта ишке ашат.

- Окутуу процесси окуучулардын реалдуу мүмкүнчүлүктөрүнө жана ал процеске таасир берүүчү сырткы факторлордон көз каранды болот.

- Окутуу жана окуу процесстери бири-бири менен тыгыз байланыштагы бирдиктүү иш катары каралат.

- Окутуунун мазмуну жана көлөмү, таалим-тарбиянын максаты менен милдеттерине жараша аныкталат.

- Окутуунун методдору жана каражаттары окутуунун максатына жана мазмунуна көз каранды.

- Окутууну уюштурууну формалары окутуунун максаты менен мазмуну, методдору менен каражаттары, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша тандалып алынат.

- Окутуу окуучулардын психологиялык жана инсандык өзгөчөлүгүнө, жеке жөндөмдүүлүгүнө, өнүгүү келечегине жараша жүргүзүлөт.

Окутуу процессинин бардык компоненттеринин бири-бири менен байланышта аткарылышы, түзүлгөн ыңгайлуу шарттар билим жана тарбиянын ийгиликтүү жыйынтыгын камсыз кылат.

Издөнүүчүнүн окутуу процессин өркүндөтүүгө арнап жүргүзгөн изилдөөсүнүн корутундусу жогорку законченемдердин мазмунуна кошкон теориялык жана практикалык сунуштардын маанилүүлүгү менен бааланат. Тарбиялоого жана өнүктүрүүгө арналган изилдөөлөрдөгү корутундулар жөнүндө да ушундай эле сунуштарды атоого болот.

Рационалдуу ой жүгүртүү жалгыз эле сезип туюу менен чектелбестен, таанып-билүүнүн башка формалары менен да байланышта болот. Мында интуиция, кыялда элестете билүү, фантазия, эмоция жана башкалар өзгөчө мааниге ээ. Булардын ичинен корутунду чыгарууда интуиция эң жогорку орунду ээлейт. Интуиция - кокусунан келип чыга калган ички сезим; далилге негизделбестен, чындыкка жөндөн-жөн жетүүнүн жолу. Бул жерде жөндөн-жөн жетүү дегенди жеңил-желпи түшүнбөө керек. Анткени чындыкка мындай жол менен жетүү адамдын өтө чымырканган акыл аракеттеринин, көптөгөн байкоолордун, турмуш тажрыйбаларынын натыйжасында болуп өтөт.

Таанып-билүү сезип-туюу менен рационалдуулуктун, эмпирика менен теориянын, акыл-эс менен зээндүүлүктүн, интуиция менен дискурсивдүүлүктүн (ой жүгүртүү аркылуу ишке ашырылуучу) биримдиги катары түшүнүү менен тыгыз байланышкан. Ал окуп үйрөнүлүүчү объектти белгилеген конкреттүү түшүнүк менен эле чектелбейт. Түшүнүү – бул өтө татаал, карама-каршылыктуу

процесс. Түшүнүк – ушул процесстин жыйынтыгы. Ал атайын термин менен белгиленет.

Түшүнүү – предметтин же кубулуштун маңызына сүнгүп кирүү; диалог аркылуу башка субъектилердин маани-маңызын ачуу. Түшүнүү процессинин натыйжасы адамдын түшүнүгү аркылуу мүнөздөлөт.

Түшүнүк – бул ой жүгүртүүнүн эң жогорку формасы. Мында табияттын, коомдун, адамдын ой жүгүртүүсү менен иш аракеттеринин объектилери менен кубулуштарынын маңызы чагылдырылат. Улуу психолог Л.С.Выготскийдин айтуусу боюнча «адамдын ой жүгүртүүсү түшүнүктөрдүн пирамидасында ишке ашат». Ал эми түшүнүктөр атайын белги же термин менен белгиленет. Түшүнүктөр конкреттүү предмет же кубулуш катары дүйнөдө өз-өзүнчө жашап турат. Мисалы, мектеп, окуучу, мугалим, класс, билим берүү иши өз өзүнчө жашаган субъекттер же кубулуштар. Ал эми алар жөнүндөгү түшүнүктөр предметтен обочолонуп, абстракция катары адамдын аң-сезиминде жашайт жана ал предмет менен кубулуштун негизги маңызын көрсөтүп, ташка басышган тамгадай көрүнүп турат. Адамдын түшүнүктү өздөштүрүүсүнүн сапаты, анын сүйлөгөн сөзүнөн, түшүнүктү белгилеген терминдерди колдонуп кеп салып берүүдөн көрүнөт. Бул жерде түшүнүк менен тилдин байланышы өзгөчө мааниге ээ. Адам өзүнүн түшүнгөнүн башкаларга түшүндүрүп берүү үчүн, түшүнүктөрдүн аттарын, анын башкалардан айырмалануучу өзгөчө белгилерин, башка түшүнүктөр менен болгон карым катнашын сөз менен белгилеп, андан кийин аларды логикалык жактан байланыштырып сүйлөм түзөт. Сүйлөм канчалык кыска жана так болсо түшүнүктүн мазмуну ошончолук толук ачылып берилет. Ошондуктан эл оозунда «Ой айнектей тап таза» же «Ким туура ойлонсо, ал так сүйлөйт» деген сыяктуу учкул сөздөр айтылып калган. “Ток этер жерин айт” деген сөз дал ушунун өзүн көрсөтүп турат.

В.И.Лениндин ою боюнча «Түшүнүк – бул материянын жогорку продуктусу болгон мээнин жогорку продуктусу». Бул эң маанилүү мүнөздөмө. Материянын жогорку продуктусу адамдын мээси болсо, адамдын мээсинин эң жогорку продуктусу – бул илимий түшүнүк. Мээнин иши ой, акыл аракеттери аркылуу ишке ашат. Демек ойлонуунун натыйжасы, корутундусу - бул адамдын түшүнүгү, ой жыйынтыгы. Ошондуктан изилдөөчүнүн илимий түшүнүктөрдү туура өздөштүрүүсү жаңа аларды практикада өз орду менен туура колдоно билүүсү изилдөөнүн натыйжалуулугун көтөрөүндө, илимий теориялык баалуулугун жогорулатарында шек жок.

Ф.Энгельстин эмгектеринде «Түшүнүк – таанып-билүүнүн объектиси, таанып-билүүнүн каражаты жана таанып-билүүнүн натыйжасы» катары каралат. Бул да өтө жогорку методологиялык мааниси бар тезис болуп эсептелет. Мисалы, көз айнек-бул адамдын колу менен жасалган оптикалык курал. Аны көрбөгөн, билбеген адам үчүн "көз айнек" таанып билүүнүн объектиси болот. Аны өздөштүрүү үчүн адам көзайнектии ар бир бөлүгүн

талдап билип, кайрадан чогултуп өздөштүрөт. Бул учурда көзайнек таанып-билүүнүн каражаты катары кызмат өтөйт. Акыры адам көз айнектин эмне үчүн керек экендигин түшүнүп, өзүнүн керектөөсүнө жараша пайдалана баштаганда ал анын таанып-билүүсүнүн натыйжасы болуп калат.

Педагогикада жана психологияда адамдын акыл аракеттери менен байланышкан түшүнүктөр өтө эле көп. Алардын кыргызча аталышы жана аныктамалары да ар түрдүү колдонулуп жүрөт. Ал болсо изилдөөчүлөрдүн ортосундагы өз ара түшүнүүчүлүктү, бир пикирде болууну татаалдатат. Жалпы эле методологиялык маданияттын денгээлин төмөндөтөт.

Биз жогоруда белгилегендей педагогикалык түшүнүктөр бир эле сөз менен (окуу, окутуу, тарбия, сабак, лекция ж.б.) же сөз айкаштары (окутуу технологиясы, педагогикалык ишмердүүлүк, педагогикалык эксперимент, маалыматтык технология, компьютердик телекоммуникациялык технология, окуучулардын чыгармачыл окуу ишмердүүлүгү ж.б.) менен белгиленет. Алардын заманбап мааниси ачып көрсөтүүчү сөздүктү түзүү да изилдөөчүлөрдүн алдындагы чоң милдет болуп эсептелет.

Таанып-билүүнүн теориялык категорияларына таянып «теория» түшүнүгүнүн мазмунун ачууга болот. Теория - бул илимий билимдердин өнүккөн формасы. Же болбосо өнүккөн, жогорку формадагы түшүнүк. Теория – реалдуу чындыкты мүнөздөөчү чөйрөнүн ар кандай касиеттеринин ортосундагы байланыштардын жана законченемдердин адамдын ан сезиминдеги бирдиктүү толук чагылышын керсөтөт. Теориянын негизинде ар кандай кубулуштардын жүрүү механизминин себептик-натыйжалык байланышы түшүндүрүлөт. Теориянын мазмунун түшүнүү үчүн, анын негизин, ядросун жана натыйжасын билүү керек. Теориянын негизин айрым фактылар, кубулуштар жана түшүнүктөр түзөт. Ал эми теориянын ядросу илимий фактыларды жана кубулуштарды эксперименталдык текшерүүнүн жүрүшүндө алынган жалпылоолордон, корутундулардан, айрым мүнөздөгү законченемдүүлүктөрдөн турат. Натыйжада алынган түшүнүктөрдүн, закондордун жардамында кубулуштар алдын ала айтылат же болуп өткөн окуялар илимий жактан түшүндүрүлүп, далилденет.

Педагогика илиминде билим берүү теориясы (дидактика), тарбиялоо теориясы (тарбиялоонун маңызын законченемдерин, кыймылдаткыч күчүн, негизги элементтерин жана методикасын ачып берүүчү окуу), таанып-билүү теориясы, акыл аракеттерин этап-этабы менен калыптандыруу теориясы (П.Я.Гальперин), оптималдаштыруу теориясы (Ю.К.Бабанский), билимдерди мазмундук жактан жалпылоо теориясы (В.В.Давыдов), өнүктүрүп окутуу теориясы жана башкалар колдонулуп жүрөт. Ар бир изденүүчүнүн милдети ушул жана башка алдыңкы педагогикалык теориялардын маңызын туура өздөштүрүп, аларды педагогикалык таанып-билүүдө натыйжалуу колдоно билүүдө турат.